

szerzőket és műveket. Baka ugyanis megerősít, a már sejtett vagy tudott (mert tanult, átélt) tapasztalatokat ismétli meg igen erős lírai nyelvezettel. A *Beavatások* színfolt, árnyalat a magyar epika freskóján, de hiánya torzítaná jelenünk képét. Többféle tudatosításról van szó a kötetben, de a beavatás csak lehetőség — a befogadóé a döntés. (Pannon Kiadó, 1990.)

ÁRPÁS KÁROLY

Konrád György: Európa köldökén

Amikor a könyvesboltban megvettem az *Európa köldöként* — nem mondom, vártam, szerettem volna már olvasni —, nem volt az az érzésem, hogy szenzáció részese vagyok, noha Konrád-könyvet emeltem le a polcról. Miért? Mert *A látogató óta* sorban megjelenő művek vásárlása közben megszoktam a szenzációt. „Normálissá” vált egy-egy könyvének beszerzése.

Konrád kedvenc szava a normalitás. Vallja, szeret normális lenni. Ez összhang is környezetünkkel, bár az esszéket kísérő évszámok figyelmeztetnek: nem az minősült normálisnak 1979-ben, ami 1989-ben. Persze attól függően, mit nevezünk normalitásnak. A szerző számára: összhangot önmagával. *Nem kívánt többet*, mint az egyéni jogok tiszteletben tartását, és nem volt számára vonzóbb, mint az ezeket gyakorló polgári magatartás. „A vallásokon kívül három koherens eszmecsaldával találkoztam: a nacionalizmussal, a kommunizmussal és a liberalizmussal. A három közül a harmadikat választottam, mert az első kettőtől volt alkalmam kellemetlen tapasztalatokat szerezni.” A normalitás és a liberalizmus egymástól elválaszthatatlanok. Sokáig mégis ez a *nem többet* megengedhetetlenül sok volt, de ennél kevesebbet kérni nem érdemes.

Konrád György a nyolcvanas években az értelmiségi beavatottság szimbólumává vált. A hivatkozás, nevének pusztá említése ellenzéki állásfoglalással volt egyenértékű. Ez az idő elmúlt, Konrád György alakot és nyilvánosságot kapott, s ezzel egy legenda is véget ért, aminek — írásaiból ismerve — vélhetően ő örül a legjobban. A kor utolérte a szerzőt, normálisan gondolkozni, könyvet kiadni immár nem az abnormalitások figyelembevételével kell. Nem tagadom, a szamizdat beszerzésének, az éjszakai olvasásoknak megvolt a maga szépsége — szerzőnek, olvasónak egyaránt —, ám jó cserének vélem az ellenállás esztétikájának felváltását a normalitás esztétikájával.

Ma olvasva esszéit (véletlen, hogy éppen harminchárom?), óhatatlanul az az érzésem: immár — kísérletek mellett — történelmi dokumentumot tartok a kezemben. Az esszék veszélye a közeli visszaigazolás lehetősége. Szerző és olvasó újra szembesülhet a valamikori elgondolások megvalósulásával vagy elmaradásával. Így van ez néhány hazai esszé, pl. *A demokratikus szocializmus és a nemzetállam* esetében. Kelet-Európa jövője nem az ebben foglaltakat igazolta, ám az utólagos mindentudás kényelmes karosszékéből nem legyinthesünk hanyagul. Ki látta akkor 1989-et? Nincs az a fantasztá. Forrássá vált ez az esszé: ahová visszajárhatunk, hogyan gondolkoztak 1983-ban, miben reménykedhettek. A futurológia bizonytalan, de nem haszontalan, egy kelet-közép-európai kis állam esetében különösen nem, mert a hívólapok után merészebben kezdünk játszani, de a hívólapot valakinek előbb le kell tenni.

Konrád a három nagy egységből álló kötetben belül igyekszik tematikus és kronologikus rendet tartani — több-kevesebb sikerrel. Az első rész határozott politikai tárgyú írásainak túlsúlya mellett (*A harmadik reformkor elé, Tisztelet a Szolidaritásnak, A tömbrendszer formális logikája*) művelődéstörténeti-eszmetörténe-

ti, etikai-filozófiai írások is találhatóak. A második egység a zsidó—magyar együttélésről, a kettős identitással, a két nép történelmi egymásrautaltságával foglalkozik. A harmadikban ismét felerősödik a politika, kivétel nélkül ilyen témájú írások szerepelnek itt.

E sorok írója, akit e madártávlatú áttekintés után valóban a bőség zavara bizonytalanít el, bevallottan nem vállalkozik az esszék mindegyikét elemző kritikára. Választásaim önkényessége is tagadhatatlan, de másként megtenni ezt aligha lehet.

Konrád György neve és Közép-Európa fogalma szorosan összetartozó. Több esszé középpontjába is ennek vizsgálata helyeződik (*Van-e még álmom Közép-Európáról?*) Az esszéírás valóban olyan kulturális hagyományt fedezett fel Közép-Európában, melyet nagyon sikeresen feledtettek a kis államok nacionalizmusai. Konrád számára Közép-Európa a hasonlóságra és a változatokra példa. „Vállalkozás vagyunk — írta —, kulturális szövetség, irodalmi lovagrend, ambivalenciák rekorderei, hivatásos problematikusok. A szellemi értelemben vett közép-európaiak kevesen vannak, inkább költők, mint mozgalmi emberek.”

Minduntalan izgalomban tartja a szerzőt az egyén viszonya az állammal és a társadalommal. *Polgár és alattvaló* című írásában ezt fejtegeti. Németh László szellemes mondását folytatva, azt mondhatnánk: ha Balzac a kórboncnok, akkor Proust a klinikus és Konrád az önmegfigyelő beteg. Olyan társadalomban élünk, amely beteg volt, többé-kevésbé mi is azok lettünk — summázhatnók a következtetéseket.

Az *áldozat nézőpontjában* Camus-vel vitatkozva azt állítja: a filozófia legfontosabb kérdése a gyilkosság. „Ötvenöt évet éltem le a történelemben, és még mindig élek, szerencsésnek mondhatom magam.” A *Kerti mulatság* berettyóújfalui éveinek leírása, a pesti gettóba kerülés önéletrajzilag hitelesítik a mondatot.

A kötetben szereplő „kései” esszék (1987-től) a közeli társadalmi változások lehetőségét fogalmazzák meg. *A válság dicséretében*, az *Európa megcsinálhatóban* még a korábbi írások radikalizmusa erősödik fel, igaz, reálpolitikai alapvetések mindenkorai figyelembevételével.

A kötetet záró írások (*Emlékezés Nyugat-Berlinre, Visszatekintés a szamizdatra, Az álmok aggasztó képessége*) már valaminek az elmúlását sejtetik vagy konstataciók — szerkezetileg lezárva az 1978-ban induló meditáció írásos emlékeit. Konrád a kötetet bevezető *Előszó, 1990. márciusban* így összegezi a végzett tízéves munkát: „Az esszéírás megengedheti magának, hogy lemondjon az akadémiai stílus fedezékéről. A személyes világvégső kísérlete csábító és védtelen.” Tegyük hozzá — mindezek mellett — véleményünk szerint: sikeres... (*Magvető, 1990.*)

BOD PÉTER

Horváth Tamás: A láthatatlan fészek

Horváth Tamás, a pusztai író messze túlmutató, s a *közéleti-esztétikai* viszonyaink közepette egyáltalán megcélózható tökéletesség irányába tartó bemutatkozó regénye, a *Szamuraók* után (mely — nagyszerűsége ellenére — tavaly *váratlanul* mégiscsak megkapta az első kötetes díjat) újabb vékony könyvecskéivel jelentkezett. *A láthatatlan fészek*, hasonlóan elődjéhez, szintén a kora középkor távol-keleti (ezúttal kínai) világában mutatja fel korunk esszenciáját. Mégpedig azért, hogy a valamikori *saját* korában gondolati válságba került hős önmagát kereső útját, annak — a fejezetek fokozatai által mívesen tagolt — „stációit” tárja